

פתח דבר

"וְהָיָה כְּשִׁכְתּוֹ עַל פֶּסַח מִמְּלַכְתּוֹ
 וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת...
 וְהִיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו,
 לְמַעַן יִלְמַד לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהָיו, לְשִׁמּוֹר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה
 הַזֹּאת וְאֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְעִשְׂתָּם...
 וְלִבְלִתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה יְמִין וּשְׂמֹאל
 לְמַעַן יֵאָרֶיךָ יָמִים עַל מִמְּלַכְתּוֹ"
 (דברים יז, יח-כ)

תשמח נפשי ויגל לכבי בה' אלוהי, מבטח נפשי ומאור חיי, אשר כלתה נפשי לקרבתו, עם הגיענו להציע לפני בית ישראל את ספר שופטים, החותם את חיבורו הגדול של המאור הגדול הרמב"ם, ספר "משנה תורה", בתוספת ביאור, למען יהיו הכל, קטן וגדול, איש ואישה, בעל לב רחב ובעל לב קצר, ממשמשים בתורת רבנו בכל הודם ותפארתם, ויתקיים בנו מקרא שכתוב "זְכְּרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי".¹

ספר זה עוסק בהבאת תבנית החיים הלאומיים היהודיים בארצם לידי שלמות עם בניינם של שני המוסדות המכוננים של הארץ, הסנהדרין והמלך. המוסד השלישי, המקדש, נמצא בתווך: הוא מיוסד על ידי המלך המשיח והסנהדרין יושבת בו.²

תכליתם של שני מוסדות אלו "לתקן העולם",³ להעמיד אומה של מופת, שהיסוד החברתי, הביטחוני והמשפטי, יציבים בה כסלע איתן. אך זו אינה חזונו הכלל. השאיפה הגדולה של המנהיגות היהודית היא להציע את האדם אל שיא מעמדו במציאות, "בתקינות הדעות, בהדגשה למתן השקפות נכונות בה' יתעלה תחילה, ובמלאכים [כוחות הנהגה ה']", ורצונה להחכים את האדם ולהבינו ולהעירו, עד שידע את כל המציאות כפי הצורה האמיתית.⁴ וכשיש תורה המדריכה להנהגה כזו, "תדע שאותה התורה אלוהית". אמנם גם הרמב"ם מצעידנו אט אט עד לתיאור ימות המשיח, שכל תכליתם מיצוי כוחותיו של האדם ומהותו בהכרת ה' בלבד.

נראים הדברים כי "משנה תורה", וספר "שופטים" בפרט, נכתבו מתוך חזון עמוק לשמש יסוד למדינה היהודית שראה הרמב"ם לנגד עיניו: הדרכתו הרעננה והנשגבת לחייל היהודי,⁵ למלך היהודי,⁶ לחידוש הסנהדרין,⁷ ולשופט היהודי, ש"ראוי להורות בכל התורה כולה",⁸ שהרי החיבור הזה, "משנה תורה", עתיד לשמש את חכמי הסנהדרין, שהרי הוא "מקבץ לתורה שבעל פה כולה",⁹ ושמו של הספר כספר מלכות שהמלך צריך לשאת לכל מקום,¹⁰ כמובא בפסוקים הפותחים את דברי המבוא

הללו, מביאים לידי הבנה שהחיבור הזה נועד לא רק לסכם את התורה כולה אלא גם לכונן ולקדם את המימוש הנשגב של התורה בבניין מוסדותיה, בהעצמת ישראל ובמימוש תכלית האדם.

בתוך המגמה הזו, נטועות הלכות אבל, הדנות בהתכנסות האדם בעולמו ובצעריו ובמת, שהוא אבי אבות הטומאה. ומאליה עולה התמיהה: מה טעם מצא הרמב"ם להביאן כאן? אמנם הרמב"ם עצמו מטעים את סידור הדברים,¹ מפני שיש מצווה להתאבל על המת ואין מצווה להתאבל על הרוגי בית דין, ודיני הרוגי בית דין כבר נתפרטו בהלכות סנהדרין: "וּלְפִי זֶה כָּלִלְתִּי הַלְכוֹת אֱלוֹ בְּסֵפֶר זֶה, שֶׁהֵן מְעִין קְבוּרָה בְּיוֹם מִיתָה, שֶׁהִיא מִצְוָה עֲשֵׂה". אך הלב אינו רווה רק מטעם זה, ואין בו די. כלום לא היה מתאים להביאו לאחר הלכות טומאת מת או כיוצא בזה? מה טעם להציב לפני סיום הספר? מדוע להזכיר עניין אבל וצער לפני עניין מלכים וגאולה וימות המשיח?

אלא שכך הוא היצע הדברים. אמר החכם מכל האדם: "טוֹב לְלַכֵּת אֶל בֵּית אָבִל... בְּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל הָאָדָם, וְהָחִי יִתֵּן אֶל לְבוֹ".² רוב הבריות חושבים על חייהם רק בשעה שהם הולכים אחר מיטת המת. הבא ללמוד את הלכות אבל, נמצא למד לא רק על המת ועל המוות אלא גם על החיים ועל משמעותם, שהרי המת הלך למנוחה, והותיר את אבליו לאנחה, ורצוי שיתעורר האדם לחשוב על חייו, על מגמתם ועל תפקודו בהם: יפסיק לצער את עצמו על מנהגו של העולם ויטיב את מנהגיו שלו, בני התיקון.³ יצא האדם מן המוות אל החיים. שאם אינו חי במובן העמוק ביותר של החיים, למה לו תחיית המתים של ימות המשיח? כדברי הרמב"ם: "ואיך יחיו הרשעים והם מתים אפילו בחייהם".⁴

נוסף על זה, מהלכות אבלות פרטית, אנו מגיעים להלכות אבלות לאומית: על חורבן ארץ ישראל, על חורבן בית המקדש, על שמועה שבאה שנהרג רוב הציבור.⁵ תיקונן של שואות לאומיות אלו בא בהלכות מלכים, בהקמת מדינה שיש בה סילוק שעבוד מלכויות וחזרה לדת האמת.⁶ הלכות אבל קודמות להלכות מלכים. ואין לך משל יפה המטעים את הדבר מן המובא במדרש. וזה לשונו:

משל לאב ובן שהיו מהלכין בדרך, ונתייגע הבן ואמר לאב: "היכן היא המדינה [=העיר]?" אמר לו: "בני, סימן זה יהא בידך: אם ראית בית הקברות לפניך - הרי היא המדינה קרובה לך". כך אמר להם הקב"ה לישראל: "אם ראיתם את הצרות שתכפו אתכם, באותה שעה אתם נגאלין".⁷

בשעה שאנו יושבים בארצנו בחסדי ה' עלינו, ונתקיים בנו הפסוק "וְשָׁבְתִי אֶת שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל, וּבְנוֹ עָרִים נִשְׁמֹת וַיִּשְׁבוּ, וַנִּטְעוּ כְרָמִים וַשְׁתּוּ אֶת יַיִן, וְעָשׂוּ גִּנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיָהֶם"¹⁸, נס כיום ה' הגדול והנורא,¹⁹ עדיין יש מהבריות מקפחים טובה זו בדברים שהשעה צריכה להם. מהם מפני שלא נשלמה המלאכה ולא הגיעה לעיקרה, ומתרפים מלקחת חלק בבניינה;²⁰ מהם מפני שרפו ידיהם, כי אויבינו רבים הם, מבקשים להשמיד שם ישראל ושם ה' מן העולם;²¹ מהם מבקשים להיות ככל העמים;²² מהם סבורים שהארץ ניתנה להם למורשה בלא תנאי, בחיל ובכוח;²³ ומהם נתייאשו מן הרועים הטחים את עיניהם בתפל ובשווא,²⁴ המנתשים את ישראל מעל אדמתם; מהם נתייאשו מתופשי התורה אשר לא ידעו את ה',²⁵ ואבדה חכמתם, ובינתם נסתתרה, ונעשית התורה כמאה תורות, ואין סנהדרין קמה.²⁶

חזקו ידיים רפות, וברכיים כושלות אמצו. ה' הטוב מזריח אור על עולמו עלינו, ואין רע יורד מלמעלה.²⁷ הניסו את הייאוש, "כִּי אָנֹכִי יֹדַעְתִּי אֶת הַמַּחְשְׁבֹת אֲשֶׁר אָנֹכִי חָשַׁב עֲלֵיכֶם נְאֻם ה', מִחְשְׁבוֹת שְׁלוֹם וְלֹא לְרָעָה, לְתֵת לָכֶם אַחֲרִית וְתִקְוָה. וּקְרַאתֶם אֹתִי וְהִלַּכְתֶּם וְהִתְפַּלְלֶתֶם אֵלַי, וְשָׁמַעְתִּי אֲלֵיכֶם. וּבִקְשַׁתֶּם אֹתִי וּמְצַאתֶם, כִּי תִדְרָשְׁנִי בְּכָל לְבַבְכֶם."²⁸

נישא תפילה אל אלוהינו הטוב, שייגלה עלינו, יקים לנו רועים טובים, ויביאנו לצעוד אל מימוש יעדינו הגדולים, המקיפים והנצחיים, המכונסים כולם בספר זה, ספר "משנה תורה".

◆ שלמי תודה ◆

עם ההודאה להקב"ה, שעצם ההודאה אליו היא הברכה הגדולה, אודה לרבנו משה, אשר עם העיון והמאמץ הגדול בדבריו, אי אפשר שלא להתפעל ממלאך האלהים הנפלא ששלחו ה' אלינו. דבריו הם לי לששון ולשמחה, מעוטף בהרהורי בהם כחולה אהבה, בחוויה אמיתית שאין הפה יכול לדבר בה ואין כל אוזן יכולה לשמוע. כמָה הלב להארה בתוכנות הגדולות שבפרטי הלכות אלו. אמצא דבריו, אוכלם ואחיה. ומה אכביר מליין, כל הפורש ממנו כפורש מן החיים.²⁹ למורי ורבי הרב יוסף קאפח זצ"ל, שנפלאותיו להנחלת משנת הרמב"ם עומדים לנצח, ספריו ודבריו החושפים את שבילי מחשבתו של הרמב"ם מלווים אותי מיום שעמדתי על דעתי.

אשבח עושי מצווה. ככורת התורה מגיעה לד"ר יחיאל קארה הי"ו, חוקר בכיר באקדמיה ללשון העברית, אשר יגע על מלאכת הניקוד הקשה ואף הגיה וערך את לשון הביאור. לבעלי הביאור הראשון: סנהדרין ועדות - ר' אריאל אררט, שהעיסוק במשפט העברי הוא עיסוק יומיומי לו; ממרים - לרב עמנואל מזרחי, שנתייגע וגם סייע בכל מאורו להבאת הספר לצורתו

האחרונה. תודתי נתונה לרב רמי נאמן על הביאור הראשוני של הלכות אבל. לשותפיי הנאמנים בספר זה, "מכון משפטי ארץ" שבעפרה, בראשות הרב אבי גיסר, אשר הגיהו וליבנו עמי את כל ההלכות; הרב חיים בלוך והרב איתי אליצור, שחתם בהגהתו את הלכות סנהדרין עדות וממרים; ואת מציעי נוסח הנספחים, הרב עדו רכניץ והרב ד"ר איתמר ורהפטיג. תודתי נתונה להרב שמואל אריאל, שחתם בהגהתו המפליאה את הלכות ממרים ואבל ומלכים. אני מלא תודה לרב יואל קטן, להרב חננאל זייני ולהרב אריה כהן על הערותיהם המחכימות. תודה ליעקב עציון על יגיעתו, הערותיו וטוב דעתו בסידור הספר, ולהלל גרשוני הי"ו, שעמס עמי בכל מלאכת נוסח "משנה תורה". עורכי המשנה הללו עשו את מלאכתם נאמנה בטוב טעם ודעת, בדכקות ובחריצות, כשרוח ה' מפעמת בהם. תודה מיוחדת ברוח לב לרב נ"א רבינוביץ על מסירת ביאור "יד פשוטה" לספר זה לפני הוצאתו לאור במהדורתו, אשר דבריו הנפלאים האירו לנו פינות רבות בביאור שלפנינו. יתן לו ה' כח לסיים את מפעלו האדיר והנפלא. כן יבואו על הברכה עוזריו, הרב אלי רייף, הרב ינון חן והרב משה גרוס, בהארותיהם הטובות.

אודה גם למגיהים, נתן לייטר, משה ארנד ופיני דל, ולכל מי שהגיהו חלקים של הספר, אם למחצה אם לשליש אם לרביע. ישלם ה' שכרם הטוב. תודה לגב' הילה בירן על רעיון לכה הנפלא בעיצוב המיוחד של כריכת הספר, ולמר יצחק וייספיש על מאמציו המרובים בהפקת הספר במסירות ובנאמנות. ואסיים בשבח אכסניה של תורה, ישיבת "אור וישועה", בראשות מו"ר הרב אליהו רחמים זייני, יברכהו ה', שנטלה על עצמה להפיץ את משנת הרמב"ם. תהא משכורת כולם שלמה מעם ה' אלוהי ישראל. ברכת התורה תהא שלוחה להם בכל אשר יפנו, וזכות הנשר הגדול תהא חופפת עליהם ועל בתיהם.

ואחרונים חביבים, הלוא הם בני ביתי. יברך השם את נוות ביתי, ישמרה צור, המלווה את עבודתי הקשה במפעל זה, ואת ילדינו היקרים. יהי רצון שנהיה אנחנו וצאצאינו כולנו אוהבי השם ולומדי תורתו לשמה.

י"מ

חיפה, סיוון התש"ע

הערות: 1. מלאכי ג, כב. 2. סנהדרין א, ג; מלכים יא, א. 3. ממרים א, ב; מלכים ג, ג. 4. מו"נ ב, מ. 5. מלכים ז, טו. 6. מלכים ב, ו. 7. סנהדרין ד, יא. 8. שם ד, ח. 9. פתיחה למשנה תורה, לט. 10. מלכים ג, א; ג, ה. 11. מניין המצוות בפתיחה למשנה תורה, בפתיחה לספר שופטים ובפתיחה להלכות אבל. 12. קוהלת ז, ב. 13. ראה אבל יג, יב ובביאורו שם. 14. פה"מ סנהדרין י, א; ראה מו"נ ג, מב; סה"מ ל"ת לח; ועיין היטב תשובה ח, 2א. 15. אבל ט, ו; ט, י. 16. מלכים יב, א-ב. 17. מדרש תהלים בובר, מזמור כ. 18. עמוס ט, יד. 19. ראה מו"נ ב, כב "תדע כי כל יום יהא בו נצחון גדול או צרה גדולה הרי הוא נקרא יום הגדול והנורא". 20. "מי בוז ליום קטנות" (זכריה ד, י). 21. "אני שלום וכי אדבר המה למלחמה" (תהילים קכז, ד). 22. "היה לא תהיה... נהיה כגויים..." (יחזקאל כ, לב). 23. "אחד היה אברהם..." (יחזקאל לג, כד; וזכריה ד, ו). 24. יחזקאל יג, י. 25. ירמיהו ב, ח. 26. ראה ציפיתו של הרמב"ם בסנהדרין ד, יא, שכשיגיעו החכמים לארץ, יתאחדו. 27. מו"נ ג, י. 28. ירמיהו כט, יא-יג. 29. ראה דברי אור"ש, ברכות ג, ג.